

EUGENE E. LANSERE'NİN İLLÜSTRASYONLARINDA ETNOTARİHSEL GERÇEKLİK

Erol YILDIR

Doç., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, eyildir@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9757-4574

Yıldır, Erol. "Eugene E. Lansere'nin İllüstrasyonlarında Etno-Tarihsel Gerçeklik". idil, 71 (2020 Temmuz): s. 1177-1190. doi: 10.7816/idil-09-71-10

ÖZ

Eugene E. Lansere, Rus resim sanatında tanınmış aileden gelen bir ressamdır. Çarlık döneminin son yıllarında kitap resimleme alanında yaptığı illüstrasyonlarla Rus Grafik sanatının da oluşumuna büyük katkılarda bulunmuştur. Eserlerinde kişisel gözlemlerine dayanan, farklı kültürlere ait konuları illüstratif bir şekilde ve etnografik bir yaklaşımla ele almıştır. Özellikle Tolstoy'un yazdığı "Hacı Murat" hikayesine yaptığı illüstrasyonlar büyük beğeni kazanmıştır. 1922 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında Ankara'ya gelmiş ve çok sayıda resim ve çizimler yapmıştır. Bu gözlemlerini ve çizimlerini kitap olarak yayınlamıştır. Lansere'nin yaptığı resim ve illüstrasyon çalışmaları etnotarihsel ve etnografik özellikleri açısından analiz edilerek bu makalede incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: E.E. Lansere, Etnotarih, Etnografik Gerçeklik, L.N. Tolstoy, Hacı Murat, Ankara Yazı

Makale Bilgisi

Geliş: 15 Mayıs 2020

Düzeltilme: 6 Haziran 2020

Kabul: 12 Haziran 2020

Giriş

Klasik dönem Rus Resim Sanatında, Gerçekçiliği, özellikle de tarihsel gerçekçiliği eserlerine yansıtan ve birçoğu sanat tarihinde kendisine yer edinmiş usta sanatçılara sıkça rastlanır. 17. Yüzyılın sonlarında *I. Petro*'nun reformlarıyla başlayan bir süreç sonunda *Avrupa*'ya açılan *Rus Resim Sanatı*, o güne kadar varlığını ve yaygınlığını koruyan dinsel ikona geleneğinin yerine, yeni boyut kazanarak bağımsız bir çizgide gelişim göstermiştir (Uzelli, 2002:142). Bu yeniliklerle dolu dönem, *Rus* sanatçıların antik sanatı, *Rönesans* ve *Barok* sanatı tanınmasına imkan vermiş ve *Rus Resim Sanatı*'nın dünyadaki yeni akımlardan etkilenerek gelişmesini *Avrupa* paralelinde sürdürmesini sağlamıştır. XIII. Yüzyıla gelindiğinde, bu yakın ve sürekli ilişkiler neticesinde birçok sanat akımı içerisinde Gerçekçilik akımı *Rusya*'da daha büyük bir ilgi görmüştür. Konu ve üslup özellikleri açısından yaşamı ve doğayı olduğu gibi yansıtarak, biçimlendirme arayışının sonucunda 1839 yılında ortaya çıkan gerçekçilik, *Rus* resminde çok büyük bir yankı yapmış ve geniş bir yayılım sahası bulmuştur. Özellikle; *Pavel A. Fedotov (1815-1852)*, *Vasiliy G. Perov (1833-1882)*, *İlya Y. Repin (1844-1930)*, *Vasili İ. Surikov (1848-1916)*, *Viktor M. Vasnetsov (1848-1926)* gibi bu akımın büyük sanatçıları *Rus* resminde "Eşitlik Gerçekçiliği" olarak adlandırılan tarzlarıyla yaşadıkları dönemde ve sonrasında büyük bir etki bırakmışlardır. Büyük sanatçıların bu etkileri, o dönemde geniş bir coğrafyaya yayılan *Rusya*'da yaşanan savaşlar ve siyasi değişimleri yansıtan konuları ele alan diğer birçok ressam üzerinde de devam etmiş, 1917 Devrimi ile başlayan ideolojik güdümlü yeni bir devrin açılmasıyla Batıda "Sosyalist Gerçekçilik" *Rusya*'da ise "Kahramanlık Gerçekçiliği" (*Heroic realism*) adıyla *Sovyet Sanatı*'nın çok tartışılan çekirdeğini oluşturmuştur.

Resim 1. Lansere'nin Konstantin A. Somov (1869-1939) tarafından 1907 yılında yapılmış karakalem portresi.

Gerçekçi tarzda çalışan ressamların ülkede yaşanan sosyal ve siyasal olayları açıklamaya çalışarak resimlerine konu etmesi ve bu yolla toplumu aydınlatmaya çalışması aslında tam olarak ta bugün çağdaş resimden bağımsızlaşan "illüstrasyon" un tanımlanmasında kullanılan bir eğilimi yansıtır (Dağ, 2015:11). *Rus* sanatçılarda görülen illüstratif yaklaşımlar resim sanatı içerisinde sıklıkla kendisine yer bulur. Özellikle tarihsel olayların etno tarihsel bir açıdan

anlatımında kullanılan illüstratif yaklaşım tarzı ülkenin etnolojik çeşitliliğinin de dikkate alınmasını ve incelenmesini sanatçılara bir zorunluluk olarak sunar (Erkan, 2017:118). Bu anlamda disiplinler arası bir yaklaşım olarak ta ele alabileceğimiz bu etnografik, tarihsel, illüstratif ve görsel eğilimler *Surikov*'dan *Repin*'e birçok ressamda karşımıza çıkar. Günümüz sanatında da yeniden ele alınan bu görsel etnografik eğilimlerin (Koç vd, 2017:2257-2272) *Rus sanatındaki örneklerini ortaya koyan ilk sanatçılarından birisi de Eugene Evgeniyeviç Lansere*'dir.

E. E. Lansere

Eugene Evgeniyeviç Lansere, 4 Eylül 1875 tarihinde sanatçı bir ailenin çocuğu olarak *St.Petersburg* yakınlarındaki *Pavlovsk*'ta doğmuştur. Babası o dönem de tanınmış bir heykeltıraş olan *Evgeniy Aleksandroviç Lansere (1848-1886)*'dir (Leonov,1971:539). Annesi *Catherine Nikolaevna* ise *Rusya*'nın ünlü mimarlarından, *Nikolay N. Benua (1813-1898)*'nin kızıdır. *Lansere*'nin büyük dedelerinden birisi *Moskova*'daki ünlü *Bolşoy Tiyatrosu* ve *Petersburg*'daki *Marinski Tiyatrosunun* kurucusu *Albert K. Kavos (1800-1863)*'tur. Yine dayılarından *Leonid N. Benua (1856-1928)* mimarlık alanında profesör, diğer dayısı *Aleksandr N. Benua (1870-1960)* ise ressam, sanat tarihçisi, yayıncı ve eleştirmendir. Başka bir dayısı da suluboya ressamıdır. *Lansere*'nin kendi deyimiyle; O gerçek bir sanat hanedanlığının mensubu olarak doğmuş, Resim sanatı ise aileden kalan bir gelenek olarak daima hayatında yer almıştır (Bokareva, 2018:11).

Babası daha 38 yaşındayken ölünce Lansere, henüz 11 yaşında yetim kalır. Annesi ve iki küçük kardeşi ile büyükbabası ve dayılarının yaşadığı *St.Petersburg*'a taşınırlar. *Lansere*, böylece *Benua* ailesinin hamiliğinde, sanat ve kültür ortamı içerisinde yaşantısına devam eder, *St. Petersburg Gymnasium*'unda lise eğitimine başlar. 17 yaşına geldiğinde "Sanata Teşvik Kurumu"nun sanat okuluna devam eder. Daha sonra da İmparatorluk Akademisinde sanat eğitimine devam etmeye hazırlanırken bunun yerine büyük babasının ve dayılarının yardımıyla 1895 yılında *Fransa*'ya gider ve sanat eğitimini *Paris*'te *Colarossi* ve *Julian Akademileri*'nde sürdürür. *Paris*'te kaldığı yıllarda, özellikle yaptığı "*Fatih'in İstanbul'a Girişi*" adlı eseriyle tanınan dönemin ünlü oryantalist ressamı *J.J. Benjamin Constant (1845-1902)*'dan klasik resim ve desen eğitimi alır. Ayrıca grafik, illüstrasyon ve tarihi betimleme tarzını da burada geliştirir (Bokareva, 2018:11).

1898 yılında dedesinin ölümü üzerine, *Benua* ailesinin ve dayılarının çağırmasıyla tekrar ülkesine dönen *Lansere* burada oldukça elit bir sanatçı grubunun içerisine girer. Bu dönem aynı zamanda onun, kitap kapakları ve resimlemeleri, hikaye illüstrasyonları, exlibrisler, ayraçlar gibi *Rusya*'da o dönemde yeni rastlanılan çeşitli grafik tasarımları yaptığı yıllardır. Bu yenilikçi çalışmaları ile kısa sürede oldukça tanınan genç bir sanatçı olarak isim yapmaya başlar. *Lansere* 1900'lü yılların başlarında *Mançurya* ve *Japonya*'ya o döneme göre oldukça zorlu gezilere çıkar. Yaptığı peyzajlar, portreler ve çok sayıda resim skeçleriyle kendisini geliştirerek sanatına yeni boyutlar ve bakış açıları katar. Etnolojiye olan ilgisinin de ilk kez ortaya çıktığı bu yıllarda sanatçı, gezdiği ve gördüğü yerlerdeki farklı sınıftan insanları, toplumların etnik özelliklerini inceler ve bu ayrıntıları resimlerine yansıtan çizimler yapar (Lansere, 2004: 9). Daha sonra ki yıllarda ise, özellikle babasının yaptığı heykellerde de ele alınan *Kafkasya* ve *Türk Dünyasına* ait konu ve imgelere karşı yakın ilgi duymaya başlayacaktır (Lansere, 2004:7).

Sanatçı 1904'te, *Moskova*'lı tanınmış bir ailenin kızı olan ve portre ressamı *Yuri K. Artsybushev (1877-1952)*'in kız kardeşi *Olga K. Artsybusheva (1881-1966)* ile evlenir (Bokareva, 2018:12).

1905-1906 yıllarında *Rusya*'nın içinde bulunduğu kaos ortamında Çar rejimine karşı gerçekleşen devrimci olaylar sadece *Lansere*'nin sanatsal yaratıcılığının gelişiminde değil, aynı zamanda kişiliğinin oluşumunda da önemli bir kırılma noktası oluşturur. Bu dönemde sanatçı, sanat ve yaşamla ilgili kendi bağımsız düşünce tavrını ve olgun bir usta kimliğini ortaya koyduğu hicivli grafik ve illüstrasyon çalışmalarından oluşan önemli eserlerine imza atar (sanal, 1, 4-7).

Bu eserlerini aralarında *Maksim Gorki (1868-1936)*'nin de bulunduğu çeşitli yazarlarla birlikte, "*Zritel*" (Seyirci), "*Jupel*" (Korku) ve "*Adskaya Poçta*"(Cehennem Postası) gibi siyasi içerikli devrimci dergilerde yayınlar. Yine bu yıllarda tiyatro ressamlığı (ki onun tiyatroya olan yakınlığı da büyük dedelerinden gelmektedir) alanında ilk dekor çizimlerini yapar (Lansere,2004:9).

1911 yılında *St. Petersburg*'da, müdürlüğünü de yaptığı imparatorluk porselen fabrikası ve cam gravür atölyelerinde *Romanov Hanedanlığının* 300. yılı anısına bir dizi sipariş seramik takımlar üzerine resimler yapar. Kitap illüstrasyonları, anıtsal boyda resimler, grafikler gibi çok yönlü sanat çalışmalarıyla geçen yılların ardından büyük üne kavuşan *Lansere*, usta ressam *Ilya Repin*'in önerisi üzerine 1912 yılında akademik unvan alır. Daha sonraki yıllarda 1916'da ise Sanat Akademisi üyeliğine seçilecektir (Bokareva, 2018:12).

Kitap resimleme çalışmaları, onu başta litografi olmak üzere baskı teknikleri ve matbaacılık alanında da oldukça yetkin bir hale getirmiştir. Böylece bir kitabı tasarlarken her şeyden önce grafik bütünlük içerisinde ele almanın önemini kavramış ve daha sonraki grafik tasarımcılarına örnek olacak yeniliklerle çalışmalarına devam etmiştir. Sanatçının bu özelliği, onun ülkesinde resimleri kadar illüstrasyonları ile de tanınmasına neden olacaktır.

Tolstoy'un "Hacı Murat" Adlı Eserine Yaptığı Çizimler

Lansere'nin sanat hayatında belki de en önemli ve çok tanınan çalışmaları; 1912 yılından itibaren tasarımına başladığı ünlü yazar *Lev Nikolaevič Tolstoy* (1828-1910)'un «*Hacı Murat*» adlı kitabına yaptığı illüstrasyonlar ve bunlardan yararlanarak yaptığı resim çalışmalarıdır. *Tolstoy* bu hikayesinde, kendisinin de askerlik yaptığı dönemde, *Rus-Kafkas Savaşlarında* bizzat tanık olduğu tarihi olayları ve efsanevi *İmam Şamil* (1797-1871)'in naiblerinden *Avar* kökenli lider *Hacı Murat* (1795-1852)'ı ele almaktadır (Tolstoy, 1962:193-235).

Resim 2. Tolstoy'un "Hacı Murat" romanı için Lansere tarafından yapılan bir illüstrasyon; "Hacı Murat ve İldar"

Hikaye ilk kez 1912'te, *Tolstoy*'un ölümünden sonra basılmış ve büyük ilgi görmüştür. Aynı yıl *Lansere*, yayınevini siparişi üzerine kitapta anlatılan olayların geçtiği yerlerin gerçekçi, doğru ve etnografik çizimlerini yapmak üzere ailesi ile birlikte *Kafkasya*'ya doğru oldukça riskli bir yolculuğa çıkar.

Gerçekte *Lansere*, *Rus Çarlığı*'nın yüzlerce yıl süren uzun savaşlar sonucunda ele geçirdikleri bu bölge ile 1893'ten itibaren ilgilenmeye başlamıştır. 1800'lü yılların ortalarına kadar süren bu savaşlarda yaşanan destansı olaylar, sıra dışı kişilikler, etnografik ve etnolojik çeşitliliğin olduğu bu coğrafya sadece *Tolstoy*'u değil, aralarında *Aleksandr Puşkin* (1799-1837), *Mihail Lermontov* (1814-1841), *Aleksandr Bestujev* "Marlinskiy" (1797-1937) gibi daha birçok Rus yazarını ve sanatçısını derinden etkilemiş ve eserlerine konu olmuştur (Blanch, 1978:175). Şüphesiz ki tüm bu yaşananlara dayanılarak yazılan eserler *Lansere*'nin entelektüel *Benua* aile çevresinin başlıca sohbet konusu olagelmiştir. *Lansere* de, özellikle *Tolstoy*'un ve diğer yazarların *Kafkasya* hakkında yazdıklarından tıpkı aynı konularda heykeller yapan babası gibi çok etkilenmiştir.

Lansere, *Kafkasya* yolculuğunda *Dağıstan*'ın devrimci ve sosyalist liderlerinden *Muhammed Mirza Hizroeva*'nın konuğu olarak *Temirhanşüra* (*Buynaks*)'ya yerleşir. Sanatçı *Temirhanşüra*'da maddi koşullarının yetersizliğine, ülkedeki politik değişimler sonucu oluşan kaosa, yerel hayatı zorlaştıran büyük işsizlik ortamına aldırmandan büyük bir tutku ile portreler, desenler, natürmort ve manzaralar gibi çok sayıda suluboya ve yağlıboya eserler üretir. Bu

arada can güvenliğini hiçe sayarak *Dağıstan*'ın diğer yerleşim yerlerine ve komşu *Çeçenya*'ya geziler yapar. Bu tekinsiz gezilerinde muhteşem bakir doğa betimlemelerinin yanı sıra etnografik özellikleri mükemmel derecede yansıtan illüstratif çizimler oluşturur.

Lansere, aynı dönemde "*Dağıstan'ın kalbi*" olarak anılan ve *Avar Hanlarının* başkenti kabul edilen *Hunzah*'ta, *Hacı Murat*'ın o zamanlar 70 yaşında olan en büyük oğlu *Gülle* ile tanışır. *Gülle*'nin bir oğlu, dedesinin adını da taşıyan *Murat*, aynı zamanda şaşılacak derecede, efsanevi kahramana çok benzemektedir (Bokareva, 2018:14). Rus ressam *Grigory Gagarin (1810-1893)*'in *Hacı Murat*'ı yaşadığı dönemde bizzat bakarak çizdiği portresi, bu benzerliğin başlıca kanıtıdır. *Lansere*, böylece illüstrasyonlarını çizeceği kitap için "*Hacı Murat*"ın modeli olarak, torununu kullandığı çok sayıda suluboya ve desenler çizer.

Lansere, *Dağıstan*'da büyük bir etnografik ve tarihsel değere sahip olan bu çalışmalarını yaparken, 24 Ekim 1914'de *I. Dünya Savaşı* patlak verir ve *Osmanlı İmparatorluğu*'nun 2. ve 3. orduları ile *Rus İmparatorluğunun Kafkas Ordusu*'nun karşı karşıya geldikleri *Kafkas Cephesinde* Rus ordusu adına gözlemlenelerde bulunmak ve çizimler yapmak amacıyla göreve çağırılır. Böylece 1914-1915 yıllarında *Doğu Anadolu*, *Ermenistan* ve *Gürcüstan*'da bulunarak birçok eskiz ve resimler yapar.

Lansere 1916'da ikinci kez *Dağıstan*'a geri döner. 1916 ve 1918 yıllarında yeniden basılan "*Hacı Murat*" kitabındaki çizimleri büyük beğeni toplar. Günlüklerinde *Dağıstan*'daki anılarından bahsederken şunları söyler; "*Dağlarda seyahat yapma fırsatı bulduğum yıllarda Kafkasya'nın yerli sakinlerinin görünüşünü ve yaşamını günlük ortamda gözlemek ve çizebilmek çok zordu. Genel olarak görünen kahramanlık hikayeleri ve romantizmdi. Böylece dört yıllık bir yaratıcı zaman içinde bana büyük fırsatlara kapı açacak illüstrasyonlar üzerinde çalıştım*". (Bokareva, 2018:14).

Çizdiği etnotarihsel yapıdaki illüstrasyon ve desenler eleştirmenler tarafından Rus kitap resimlemesi alanında bir klasik, kitap grafikleri alanında bilinçlenme sürecinin tamamlanması olarak kabul edilir. Sanat eleştirmeni *Benua* onu büyük bir illüstrasyon ustası olarak Rus kamuoyuna takdim eder; "*Lansere'nin resimleri Tolstoy'un muazzamlığı yanında hem kendi önemini ve hem de güzelliğini koruyor... Olağanüstü Tolstoy müziği ile bağlantılı bağımsız bir ezgiyi oluşturuyor*" (Lansere, 2004:10) diye yazar. Akralılık bağı olmasına rağmen *Benua* bu övgüsünde hiç te abartı yapmamıştır ve haksız değildir. *Hacı Murat* resimlemelerinde *Lansere* çok zor şartlar altında, konunun geçtiği *Dağıstan* ve *Çeçenya*'daki yerleşimleri, *Kafkasların* acımasız ve bir o kadar da romantik peyzajlarını, yöresel kıyafetli her yaşta insanları, farklı mimari örneklerini, günlük hayatta kullanılan eşyaları, silahları mükemmel bir doğrulukta gözlemleyerek taslaklar yapmış ve tarihi kaynaklarda yer alan tüm görsel malzemeleri de inceleyerek bu gözlemlerinden günümüzde tarihsel gerçekliği kabul edilen eserler silsilesine imza atmıştır.

Resim 3. Tolstoy'un "Hacı Murat" romanı için Lansere tarafından 1916 yılında yapılmış bir resim: "Bebekleri ile dağlara sığınaan Çeçen kadınları çaresizlikle Rus askerlerinin yaktığı köylerine bakıyorlar."

24 Ekim 1917'de *Rus Çarlığı*'nın yıkılmasıyla sonuçlanan *Bolşevik Devriminin* gerçekleştiği karışıklık yıllarında *Lansere*, devrimci bir aydın olmasına rağmen politika ve eylem yerine, etnolojik gözlemlerine ve illüstrasyon çalışmalarına devam etmiştir. Bu yıllarda, *Tolstoy*'un *Kafkasya*'da *Terek Nehri* kıyılarında kolonileşen *Kazakların* *Çeçenlerle* karşılaşmasını konu aldığı diğer bir kitabı olan "*Kazaklar*" için illüstrasyonlar hazırlamak üzere çalışmalara da başlamıştır (sanal, 4).

Lansere, 1919 yılına kadar karısı ve iki çocuğu ile birlikte *Dağıstan*'da sıkıntılı hayatın içinde çalışmalarına aralıksız devam eder. *Temirhanşüra*'da litografi ile desenler çizdiği sosyo-politik ve edebi bir dergi olan "*Cholpan Tang*"ın *Sovyet idaresi* tarafından kapatılması üzerine 1920 yılında ailesiyle birlikte *Tiflis*'e taşınır. 1934 yılında Moskova'ya taşınana kadar kalacakları *Tiflis*'te, önce *Etnografya Müzesi*'nde sonra da *Tiflis Sanat Akademisi*'nde sanat profesörü olarak çalışmaya başlar. Bu dönemde *Kafkasya*'nın *Svanetya*, *Osetya*, *Ermenistan*, *Abhazy*, *Acaristan* gibi bölgelerinde çalışmalarını kendine has tutkuyla aralıksız sürdürür (sanal, 3).

Resim 4. Lansere tarafından 1918 yılında yapılan etnografik bir belge niteliğindeki illüstrasyon.: "Kafkasyalı Genç kız"
Kağıt üzerine guaş ve kalem / 60×43.5 cm.

Anadolu Çizimleri

1922 yılında, yeni kurulmakta olan *Türk Devletinin Sovyet Elçisi* gibi çalışan *Semiyan İvonovic Aralov* (1880-1969)'dan *Ankara*'ya gelmesi için yarı resmi özel bir davet alır. *Türkiye*'nin kuruluş yıllarında 18 Mart 1921 tarihinde *Moskova Antlaşması* imzalanmış, *Türkiye*, *Rusya* tarafından tanınmıştır. Bu diplomatik anlamda büyük bir gelişmedir. İşte bu süreçte *Sovyet Rusya*'nın *Türkiye* ile kurulan ilişkilerin geliştirilmesinden sorumlu olan *Aralov*, *Lansere*'den bir süre *Ankara*'da kalarak etnografik gözlemler yapmasını ve izlenimlerini kağıda dökmesini istemektedir.

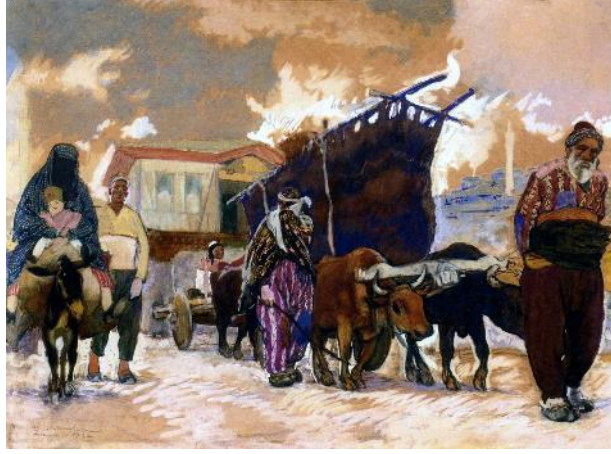
Lansere bu daveti geri çevirmez ve 1922 yılında *TBMM*'nin nezdinde ve *Aralov*'un önerisi ile 30 Mayıs tarihinde *Tiflis*'ten trenle seyahat ederek *Batum*'a gelir. 3 Haziran'da bindiği yelkenli bir gemiyle *Hopa*, *Artvin*, *Rize*, *Trabzon* ve *Samsun*'da verilen duraklarla, sonunda *İnebolu*'ya ulaşır. *Samsun*'dan ayrılmalarından kısa bir süre sonra *Yunan Donanmasına* ait gemiler şehri bombalarlar (*Lansere*, 2004:22) 9 Haziran'da *Kastamonu* üzerinden bir atlı araba ile *Ilgaz* ve *Çankırı* üzerinden *Ankara*'ya (*Angora*) ulaşır. Bu yolculukta özellikle her şeyiyle tam bir *Türk şehri* olan *Kastamonu*, *Karadeniz*'in denize paralel uzanan yeşil dağları ve *Ilgaz sırtları* sanatçıyı derinden etkiler (*Lansere*, 2004:24).

Lansere, *Ankara*'da üç aydan fazla kalır. İlk günlerinde *Roma*, *Bizans* ve çokça bulunan *Selçuklu* kalıntıları ilgisini çeker. Daha sonra ise ilgisi, adeta bir Ortaçağ havasını yaşatan şehrin evlerinde, camilerinde kullanılan antik kalıntılarda, derin bir sessizlik ve yoksulluk içindeki tanıdığı *Avrupa* kentlerinden tamamen farklı bir *Ankara* görünümünde yoğunlaşır. Evlerin desenlerini çizip planlarını çıkarır, sokak görünümelerini günlük hayatlarıyla yansıtarak kayıt altına alır. Mezarlıklarda, evlerin saçaklarında bulunan yerel süslemelere olan ilgisini ön plana çıkaran otantik motifleri kağıda aktarır. Farklı meslek gruplarının atölyelerini, üretim aşamalarını ve ürettikleri nesnelere inceler ve resmeder.

Ankara'da 13 Ağustos'ta şahit olduğu bir yangını ve ertesi günkü yangın yerini günlüğünde ayrıntılı açıklamalarla ve çizimlerle adeta "*Pompei*" ye benzeterek anlatır. Büyük bir merakla incelediği fakir ve samimi halkın hayatındaki ilginç anları fark eden sanatçı, çarşafı kadınları, pazardaki çocuklar için kurulan salıncakları, *Yunan Ordusunun* ülkeden atılması üzerine *Ankara*'da yapılan kutlamaları, şenlikleri, horon tepenleri ve komedyenlerin yaptığı

gösterileri ilgi ile izler. Gözlemlerini her biri eşsiz birer etnografik hazine olan resim ve illüstrasyon çizimleri ile kayıt altına alır. Ayrıca aralarında *Reis Fatma Hanım*, *Yazar Halide Edip* ve kocası *Adnan Bey* ve *Mustafa Kemal* (Resim:6) gibi tarihi kişiliklerin de bulunduğu halk tabakasından her tür cinsiyet ve meslekten insanların olduğu bir dizi portre çizimleri yapar (Lansere, 2004:46,50).

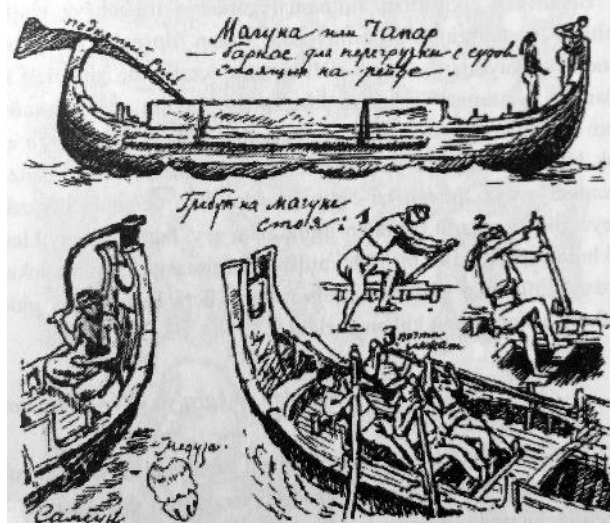
Lansere, *Ankara*'da üç ay kaldıktan sonra 16 Eylül de *Ilgaz Dağları*ndan geçerek *Kastamonu*, *Giresun* ve *Trabzon* üzerinden *Rusya*'ya geri döner (Shekhurina, 2012: 2).

Resim 5. Lansere'nin 1922 yılında yaptığı "Ankara'da sokak" adlı resim / Kağıt üzerine guaj / 72 × 101 cm.

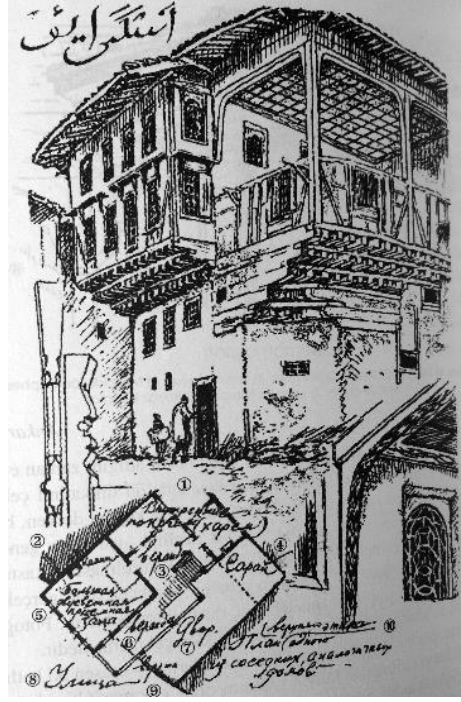
Resim 6. Lansere'nin kaleminden Mustafa Kemal'in Portresi / 1922 / Karakalem

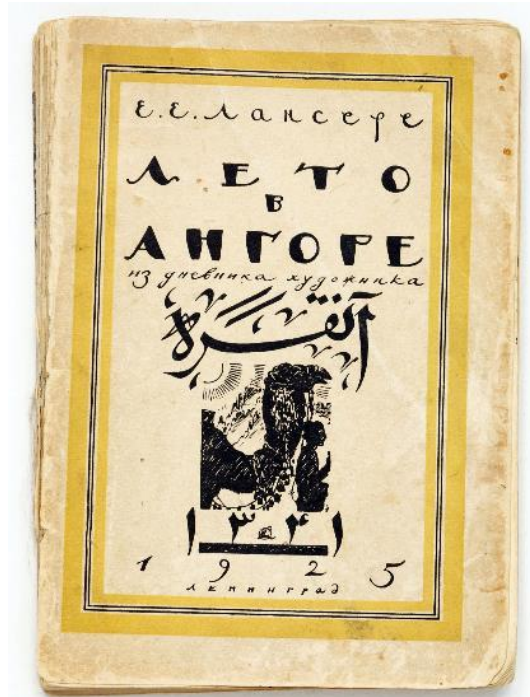
Resim 7. Lansere'nin 1922 yılındaki karakalen çizimlerinden "Samsun'da kürek çekkenler".

Resim 8. Lansere'nin 1922 yılındaki karakalen çizimlerinden "İnebolu'da kayık taşıyanlar, otel penceresinden bir görüntü".

Resim 9. Lansere'nin 1922 yılındaki karakalen çizimlerinden "Ankara'da eski ev ve planı".

Resim 10. Lansere'nin 1925 yılında basılan "Ankara Yazı" (Лето в Ангоре) adlı kitabının orijinal kapağı.

Lansere'nin bu üç aylık süre içerisinde yaptığı çalışmalar şaşırtıcı bir sonuç ortaya çıkarır. Tüm bu süre içerisinde

suluboya, guaj, mürekkep ve sangin kalem ile 150 adet esere imza atar. Bu çalışmaları kısa bir süre sonra 6 Ekim 1922'de *IV. Komintern Kongresi (Sosyalist Enternasyonal)* sırasında ve aynı yılın sonunda *Kremlin*'de de sergilenir. Sanatçı daha sonraki yıllarda bir dostuna yazdığı mektupta, bu üretkenliğinin nedenlerini; *Ankara*'daki günleri sırasında dil bilmediği için yaşadığı çevre ile kopukluğuna, herhangi bir toplantı veya görevinin olmayışına, kendisinin her tür yeme içme barınma ihtiyaçlarının karşılanması sonucunda gün boyu hiçbir şey düşünmeden çalışabilme fırsatını bulmasına bağlayacaktır (sanal, 2).

Sanatçının *Anadolu* seyahatlerinde yaptığı taslak çizimler ve tuttuğu günlükler, 10 yaşından başlayarak tutmaya başladığı ve birçoğu günümüze ulaşan günlükleri arasında istisnai bir önem taşır. Halen *Lansere* aile arşivinde bulunan, dört küçük ve üç büyük albümden oluşan bu geziye ait ayrıntılı illüstratif çizimleri ve yazdığı anılar sayesinde, *Türkiye* yolculuğunun panoramik bir görüntüsü günümüzde bütün gerçekliği ile karşımıza çıkmaktadır. Sanatçı bu gezide tuttuğu notlarla da bir anlam da tarihe tanıklık yaparak o günlerin "etnotarihsel" bir panoramasını çıkarır. *Türk ülkesindeki* izlenimlerini ve tüm bu resim çalışmalarını 1925 yılında *Leningrad*'ta 3000 adet basılan "*Leto v Angore*" (:*Ankara Yazı*) adlı eserinde kitaplaştırır (Shekhurina, 2012:1-3). Kitabın kapağında o günlerde hala kullanılan *Arapça* harflerine gönderme yapılarak yazılar arabesk bir tipografiyle ele alınmış, "*Ankara*" adı yine o yıllarda *Türk Halkının* bu ismi "*Angora*" diye şiveli söylemelerinden dolayı kullanılmıştır. Kapakta yer alan illüstrasyonda ön planda, o yıllarda seyahatlerin bir aracı olan tüm *Anadolu*'da çok sık karşılaşılan deve kervanlarına gönderme yapılırken, geri planda *Ankara Kalesi* üzerinde parlayan güneş ile de yeni kurulan ülkenin ışıklı bir geleceğine gönderme yapılmıştır (Resim:10). *Lansere*'nin bu kitabı yayın projesi olarak basımı gerçekleşen tek eseridir. Örneğin 1935-1937 yılları arasında *Svanetya* hakkında hazırladığı benzer bir etnoğrafik eserini hiç yayımlanmamıştır (Shekhurina, 2012: 3).

Lansere'nin, *Türkçe*'ye de çevrilerek basılan bu kitabının (Lansere, 2004) son bölümünde yer alan kurgusal ve edebi dille kaleme aldığı *Çağdaş Türkiye Tarihi* üzerine, 1918 ve 1922 yıllarının siyasi ve askeri olaylarına dair verdiği kısa bilgiler dönemin tarihsel olaylarını açıklayan ve önemli ayrıntılar içeren birinci el bir kaynaktır.

Resim 11. Lansere'nin son dönem çalışmalarından 1945 yılında "Kazan Metro-su" için yaptığı büyük duvar resmi: "Zafer"/ Tempera / 327 x 271 cm.

Son Dönem Çalışmaları

Lansere 1925 yılında, *Tiflis*'te *Kafkas Arkeoloji Enstitüsü*'nün üyesi olmuş ve o güne kadar sanatçıların ulaşamadığı

üçra dağ köylerine, yıkılmış yüksek savaş kulelerinin olduğu antik eski yerleşimlere sanatsal ve etnografik keşif gezileri yapmaya devam etmiş ve 1926'da *Gürcüstan Sovyet Cumhuriyeti*'nin Resim Akademisinde Dekan olmuştur (sanal, 4).

Lansere 1932'de *Dağıstan*'a geri dönerek *Tolstoy*'un eserleri için artık bir klasik haline gelen yeni illüstrasyonlar çizer. Farklı dönemlerde *Dağıstan*'da geçirdiği yıllar içerisinde bu ülkede güzel sanatların ilk örneklerini vermiş, temelini atmış ve ilk resim öğreticisi olmuştur (Bokareva, 2018:17).

1933 yılından itibaren grafik tasarımları ve kitap illüstrasyonlarından daha çok tiyatrolar, kütüphaneler, müzeler ve metro istasyonları için büyük boyutta resim çalışmalarına başlayan sanatçı, *Leningrad*'ta *Rusya Sanat Akademisi* anıtsal resim atölyesine Profesör olarak atanır. Aynı yıl *Kazan Tren İstasyonu* için kök boyalarla duvar ve tavan resimlemelerini yapmaya başlar (sanal, 7).

Sanatçı son yıllarını *Joseph Stalin*'in emriyle kurumsallaşan *Sovyet sanat formuna* uygun olarak *sosyalist gerçekçi* eserler üreterek geçirir. Anıtsal çalışmaları ile devlet ödülü ve onur nişanları, 1945 yılında ise Halk Sanatçısı ünvanı kazanır. Ertesi yıl, aniden yakalandığı bir mide rahatsızlığından kurtulamayarak 71 yaşında *Moskova*'da ölür ve *Novodevichy mezarlığına* gömülür (sanal, 3).

Sonuç

Lansere, henüz sanatsal alanlarda yapılan çalışmaların bilimsel literatür halinde kavramsallaştırılarak tanımlanmadığı, sanatçılar ve eserleri üzerine keskin bakış veya eleştirel düşünce süreçlerinin, sadece informal ve lokal olarak, sözel bir şekilde olduğu adeta emekleme dönemine denk gelen bir çağda yaşamıştır. Bu nedenle onun tarihe tanıklık eden eserlerinde genel olarak bugünün bakışıyla incelediğimizde etnografik (Hal, 1996:171) ve etnotarihi (Strong, 2015:1) yaklaşımın iç içe harmanlandığı bir görüntüyle karşılaşırız. Günümüze ait farklı kavramların anlam sahasına dahil edilebileceğimiz çeşitlilikteki eserlerini, özellikle de etnografinin alanına giren konuları bir sanatçı olarak rahatça üstelik illüstratif bir tarzda ele alması şüphesiz ki onun kendi bağımsız tercihinin bir sonucudur. Ayrıca, *Lansere*'nin resimlerdeki etnotarihsel yaklaşımı, onun *Sovyet ideoloji çağı*'nın başlangıcında yaşamış bir sanatçı olmasına rağmen resmi bakış açısının katı yönlendirmesine girmeden birçok çiziminde gerçeğin tespitini yapabilmek için hiç kaybetmediğini de söyleyebiliriz. Çalışmalarında, 1916 yılında basılan *Hacı Murat* illüstrasyonları arasında çizdiği *Çar I. Nikola*'nın politikalarına olan eleştirel yaklaşımı nedeniyle Çarın portresine özellikle kattığı "mizahi" ifade (ki bu nedenle kitap sansürlenmiştir) tek istisnai örnekler arasında gösterilebilir. Ancak bu mizahi yaklaşımı etnotarihsel illüstrasyonlarında hiç kullanmamış, tarihsel gerçekçilik çizgisinden uzaklaşmamıştır.

Gerçekte, etnotarihsel terimi literatüre 1960'lı yıllarda, *Lansere*'nin yaşadığı döneme göre çok yakın bir zamanda girmiş ve günümüzde bile üzerinde tam olarak da fikir birliğine varılamamış elastik bir kavramdır. Etnotarihi yaklaşımlar, *Amerika*'nın tarihi hakkında yerli halkların geleneklerini, hayatlarını ve tarihleriyle ilgili tüm bilgi kaynaklarını incelenerek ortaya konulan aynı zamanda hala var olan veya olmayan çeşitli etnik grupların tarihinin incelenmesi sonucu olgunlaşmıştır (Axtell, 1979:1-13). Ayrıca bugünkü tarifıyla "Kültür ve günlük hayatın anlamını çözmeye çalışan bir yöntem" olan etnografik yaklaşım, *Lansere*'nin sahada gözlem ile yaptığı çizim ve notları oluşan çalışmaları ile birebir örtüşmektedir. Böylece sanatçının, yaşadığı dönemde henüz tanımlanmış terimler olan etnografik ve etnotarihsel bir yaklaşımla ele aldığı tüm çalışmaları büyük bir takdiri hak etmekte ve özellikle de *Türkiye*'nin yaklaşık yüz yıl öncesine ait yapmış olduğu tüm gözlemleri, tarihsel bir gerçeklik olarak da kabul edilip, özellikle *Türk Bilim İnsanları* tarafından yakından tanınmasını ve bilinmesini zorunlu kılmaktadır. İlginç bir gerçek olarak şu gözlemi de rahatlıkla ileri sürebiliriz ki; *Lansere*, büyük bir merak içerisinde sahada yaptığı tüm çizimlerinde, geçmişini yeniden canlandırma veya yeniden yorumlama gibi bir amacın peşine düşmemiş, bunun yerine dizginlenmez bir tutku ile daima doğruları gözlemlemiş, kaydetmiş ve bir sanatçının olmazsa olmazı olan sürekli bir öğrenme çabası içinde olmuştur. Günlüklerinin bir sayfasında da ifade ettiği gibi "*Yıllar sonra, çalışmalarına baktığımda o yerleri, şekilleriyle, renkleriyle, portreleriyle, yeniden görmek, yaşamak ve anlamak istiyorum*" derken gerçekçi arayışları hakkında kesinlikle ikna edici bir kanıt ortaya koymaktadır (sanal, 2). Bunun sonucunda da resim ve illüstrasyonlarında berrak bir şekilde yansıttığı gibi birçok farklı etnolojik unsuru, bugünkü tarifimizle etnotarihsel gerçeklik yaklaşımıyla ele aldığı çalışmalarında, günümüz araştırmacıları tarafından dönemini yansıttığından hiçbir şüphe duyulmayan, görsel kaynaklar olarak kullanılmaya devam eden eserlere imza atmıştır. Bu bağlamda; *Lansere*'yi bir fenomen olarak etnografik ve etnotarihsel gerçeklik alanında eser veren sanatçılar arasında öncü bir yere konumlandırmak hiç de yanlış bir seçim olmayacaktır.

KAYNAKLAR

Blanch, Lesly. Cennetin Kılıçları, (çev. İzzet Kandemir), İstanbul, 1978.

Dağ, Elif Songür. İllüstratörün El Kitabı-İllüstrasyonun ikinci Altın Çağı, İstanbul, Grafik Kitaplığı. 2015.

Erkan, Aziz. Avrupa Resim Sanatında Tarihsel Konulu Başyapıtların Analizi, Ankara; Karınca Yayınları, 2017.

Hal, Foster. The Return of the Real, Londra, The MIT Press, The Artist as Ethnographer:171-, 1991.

Koç, Ahmet Musa ve Karoğlu, Alaybey, "Sanatın Genişleyen Sahası ve Görsel Etnografya". İdil, 6.36:2259-2272, 2017.

Lansere, Y.Y., Ankara Yazı - Bir Sovyet Sanatçısının 1922 Yılı Notları ve Resimleri. (çev.Arif Acaloğlu ve sun. M.Bora Perinçek), İstanbul: Kaynak Yayınları:401, 2004.

Leonov, A. İ. (ЛЕОНОВ, А.И.) (Ред.). Rus Sanatı- Sanatçıların Hayatı ve Eserleri Hakkında Denemeler. XIX.Yüzyılın ortası (Русское искусство. Очерки о жизни и творчестве художников. Середина девятнадцатого века) Moskova, издательство "Искусство", 1971.

Tolstoy, L.N., Hadji Murat, Leningrad, Detgiz Literaturi, 1962.

Uzelli, Gönül. XVIII-XIX. Yüzyıllarda Rus Resim Sanatı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:4359, 2002.

Sanal Kaynakça

Axtell, James. "Ethnohistory: Bir Tarihçinin Bakış Açısı" (Ethnohistory: An Historian's Viewpoint), Ethnohistory 26-1:1-13, Duke University Press, 1979. <https://blogs.stockton.edu/hist4690/files/2012/06/James-Axtell-Ethnohistory-A-Historians-Viewpoint.pdf> (erişim tarihi. 12.05.2020-00.53)

Bokareva, O.B. (БОКАРЕВА, О.Б.). "Sanatçı Eugene Evgenievich Lancere: Ansiklopedik Bir Makale Oluşturma Deneyimi" (Художник Евгений Евгеньевич Лансере: Опыт Составления Энциклопедической Статьи"), Moskova, International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol.9, 11-17. 2018.

<https://cyberleninka.ru/article/n/hudozhnik-evgeniy-evgenievich-lansere-opyt-sostavleniya-entsiklopedicheskoy-stati/viewer> (erişim tarihi: 17.04.2020)

Shekhurina, Ljudmila D. (Л. Д. Шехурина), "F. F. Notgaft ve E. E. Lancere: E.E. Lancerenin "Angora'da yaz" kitabının Yayın tarihi" (Ф. Ф. Нотгафт и Е. Е. Лансере: история издания книги Е. Е. Лансере «Лето в Ангоре»), Vestnik, № 2 (11), 2012 <https://cyberleninka.ru/article/n/f-f-notgaft-i-e-e-lansere-istoriya-izdaniya-knigi-e-e-lansere-letov-angore/viewer> (erişim tarihi:09.05.2020)

Strong, Pauline T. Etnotarih (Ethnohistory), Austin Teksas ABD, Teksas Üniversitesi, 2015.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780080970868121919?via%3Dihub> (erişim tarihi: 21.05.2020, 23.45)

Sanal-1: <https://art-painting.ru/russkaya-zhivopis-325> (erişim tarihi: 09.05.2020)

Sanal-2 : <http://www.russiskusstvo.ru/books/old/a65/> (erişim tarihi: 18.05.2020)

Sanal-3 <https://um.mos.ru/personalities/lansere/> (erişim tarihi: 09.05.2020)

Sanal-4 : <http://www.artsait.ru/art/lansere/main.htm> (erişim tarihi: 09.05.2020)

Sanal-5 : <https://illustrators.ru/posts/imya-v-knizhnoy-grafike> (erişim tarihi: 09.05.2020)

Sanal-6 : https://a.rtcive.ru/artists/1233~Evgenij_Evgen'evich_Lansere/works (erişim tarihi: 18.05.2020)

Sanal-7 : <http://silverage.ru/lansere/> (Июл 31, 2013 admin) (erişim tarihi: 09.05.2020)

GÖRSEL KAYNAKÇA

Resim 1. https://www.calend.ru/persons/2839/?utm_source=twitter&utm_medium=social&utm_campaign=from_site (erişim tarihi 09.05.2020)

- https://en.wikipedia.org/wiki/Eugene_Lanceray#/media/File:Lanceray.jpg (erişim tarihi: 05.05.2020)
- Resim 2.** L.N. Tolstoy. Hadji Murat, Leningrad, Detgiz Literatürü, 1962. 44
- Resim 3.** <https://www.litfund.ru/auction/106/209/> (erişim tarihi: 18.05.2020)
- <https://illustrators.ru/posts/imya-v-knizhnoy-grafike> (erişim tarihi: 09.05.2020)
- Resim 4.** https://artchive.ru/artists/1233~Evgenij_Evgen%27evich_Lansere/works/587153~Portret_devushki_s_Kavkaza (erişim tarihi: 09.05.2020)
- Resim 5.** https://artchive.ru/artists/1233~Evgenij_Evgen'evich_Lansere/works/587125~Ulitsa_v_Ankare#show (erişim tarihi: 18.05.2020)
- Resim 6.** Lansere, Ankara Yazı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, 15.
- Resim 7.** Lansere, Ankara Yazı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, 21.
- Resim 8.** Lansere, Ankara Yazı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, 23.
- Resim 9.** Lansere, Ankara Yazı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004, 36.
- Resim 10.** <https://starie-knigi.ru/antikvarnya-kniga/kupit-Lansere-EK-Leto-v-Angore-1925-god-record10237#&gid=1&pid=1> (erişim tarihi: 18.05.2020)
- Resim 11.** <http://krasnaya-mos-ru.lgb.ru/kazan1.htm> (erişim tarihi: 18.05.2020)
- https://rusmuseumvrm.ru/data/collections/painting/19_20/lansere_e.e._pobeda_1945_1944_.zh-6036/index.php (erişim tarihi: 18.05.2020)

ETHNOHISTORIC REALITY IN E.E. LANSERE'S ILLUSTRATIONS

Erol YILDIR

Abstract

Eugene E. Lansere is a Russian painter from a distinguished family. He had major contribution to Russian graphic arts with the limning technique towards the end of Czarizm Period. Subjects which belongs to different cultures has treated empirically in an illustrative and ethnographic approach. Especially his illustrations for the story of "Hacı Murat" written by Tolstoy gained great appreciation. During the years of establishment of Turkish Republic, he arrived to Ankara (capital city of Turkey) in 1922 and performed numerous of paintings and illustrations. He published his observations and drawings as a book. Lansere's paintings and illustrations were analyzed in terms of ethnohistoric and ethnographic features and examined in this article.

Keywords: E.E. Lansere, Ethnohistory, Ethnographic Reality, L.N. Tolstoy, Hadji Murat, The summer in the Angora